

Települési önkormányzás egy kisváros, Bük példáján

Bük városa 2015-ben ünnepli első írásos említésének 750., valamennyi hazai helyhatóság pedig az önkormányzati rendszer létrejöttének 25 évfordulóját. E két évforduló megfelelő okot és alkalmat ad arra, hogy ennek a hosszú időnek a helyi önkormányzatisággal kapcsolatos mozzanatait összefoglaljuk.

A tanulmány logikus folytatása az e lap hátsó oldalán Bük és Csepreg településhálózatban betöltött szerepének időbeli és térbeli alakulását taglaló két írásnak (*KOCSIS Zs. – NÉMETH S. 2010 és KOCSIS Zs. – NÉMETH S. 2013A*), annyi különbséggel, hogy egyrészt ennek a publikációnak a fókuszában az „ünnepelt” áll, a szomszédvár csak érintőlegesen bukkan fel, másrészt pedig több olyan új adat, elsősorban a korábbi településvezetőket felsoroló névsor került elő, illetve összegyűjtésre, hogy azok széles körben történő megismertetése nagyban hozzájárul Bük történetének alaposabb megismeréséhez, továbbá a város mai településhálózatban elfoglalt helyének a pontosabb meghatározásához.

1. A büki önkormányzás történeti áttekintése

1.1. A Répcementé és Bük a feudalizmus időszakában

Magyarország történetének a XI. századtól a XIX. század közepéig terjedő időszakát összefoglalóan a hazai feudalizmus korának nevezhetjük. Ekkor alakult ki településállományunk nagy része, köztük Bük is. Az, hogy ebben a nyolc és fél évszázadban a földesúri földtulajdonon alapuló társadalmi-gazdasági formáció mozdulatlan maradt, nem jelenti azt, hogy nem történtek volna jelentősebb társadalmi, gazdasági és közigazgatási változások, amelyek módosították településhálózatunk, illetve az egyes települések fejlődési útját.

A Szent István az általa életre hívott királyi vármegyerendszerrel a törzseket és nemzetségeket megfosztotta szállásbirtokaitól és ezeket a földeket a kiépülő (és erődített) vármegyeközpontok irányítása alá utalta. A vármegyeközpontokban éltek a király által kinevezett vármegyevezetők, az ispánok, akik e birtokegységek irányítását, ellenőrzését ténylegesen végezték. Az István által alapított 40-48 vármegye (*BELUSZKY P. 2003*) közt már megtaláljuk Locsmádót és Sopront is, amelyek a Répce völgyének nagy részét (bal partját) magában foglalták. E terület központja az Árpád-korban a locsmándi várspánság volt, amelyet a tatárjárás után Sopron vármegyébe olvasztottak be. A megye és a települések között ekkor még nem volt más területi szint, így a vármegyék (általában erődített) központjai, illetve az azok élén álló ispán (*comes*) kettős igazgatási feladatot látott el. Egyrészt a király vármegyében elterülő birtokait és a várszerkezetbe tartozó várnépeket irányította, másrészt pedig az uralkodói hatalom, igazgatás helyi megtestesítőjeként felügyelte a vármegye területén élő, de várbirtokhoz nem tartozó kiváltságos réteget, a várjobbágságot (*CSIZMADIA A. – KOVÁCS K. – ASZTALOS L. 1998*). A későbbi évszázadokban belőlük alakult ki a nemesi réteg.

A várjobbágyok rétege azokból az egykori szabad harcosokból jött létre, akik királyi szolgálatba lépve a vármegyei birtokokból kaptak területeket örökös használatra. Az adomány fejében háború esetén az ispán vezetésével vármegyei zászló alatt hadba vonultak, békeidőben pedig bizonyos időszakonként, általában havonként a várban teljesítettek szolgálatot, és mint felügyelők segítettek a várbirtok igazgatásában, a termények begyűjtésében. Ezzel kapcsolatos Bük ugyan nem első, de korai 1271-es okleveles említése, amely szerint Büki Sándor és István mind maguk, mind pedig azok nevében, kiknek megbízásából beszélnek, állítják, hogy hobaji Kelemen és elő-

dei éppúgy igazi és nemes (*nobilis*) várjobbágyok voltak, mint ahogy ők maguk is azok, s elődeik is azok voltak (SZABÓ J. 1977). Ezen oklevél alapján nem lehet vitatni, hogy már Szent István korában várjobbágyok lakták Büköt, azaz megalapításától kezdve nemesi falu volt, csakúgy, mint a nyugati gyeplő védelmére a Répce mentére telepített helységek sora Gyüleviztől (ma Zsira része) egészen Csáfordjánosfáig. Talán nevét is első birtokosairól, a Büki családról kapta. Megjegyzendő, hogy a XIV. századig csak egy Büktről szólnak forrásaink, később azonban már több Bük nevű faluval: Vincló(Vizlő)-Bük (első említése 1438-ban), Egyházás-Bük (1526), Mankó-Bük (1351). A XVIII. századtól vált általánossá Vizlő-Bükre a Felső-, Egyházás-Bükre a Közép-, míg Mankó-Bükre az Alsó-Bük kifejezés, melyek egyesültek 1902-ben Bük néven (GYURÁCS F. 2000). Egy-egy ízben a korabeli iratokban feltűnik a Tivánfalva-Bük és a Sándorfalva-Bük elnevezés is, de amennyiben ezek külön települést jelöltek, még a középkorban nyomtalanul elpusztulhattak.

A tulajdoni viszonyok alapján a Répce mentén a nemesi és az őket övező szolgálonépi falvak mellett a települések egy másik – jellemzően az előbbi két típus valamelyikéből kialakult – csoportját azok képezték, ahol egy-egy nagybirtokos dominanciája határozta meg a fejlődést. A mai Közép-Répcementé területén a korai és érett középkorban mindössze három ilyen helységről tudunk: Bő, Sajtoskál és Csepreg (Répceszentygyörgy csak jóval később, 1792-ben lett mezőváros). Bő a johanniták kezében volt, Sajtoskál a királyi vármegyei földekhez tartozott, Csepreg kapcsán pedig első írásos említése – „*Chepregh*” formában – az Omodé püspök által 1255-ben kiállított oklevél számol be István és Péter királyi trombitások birtokossá válásáról. Érdekes, hogy éppen ezek a települések váltak mezővárossá, ami a hazai városfejlődés egy fontos és sajátos, ugyanakkor jogilag korántsem egységes kategóriáját képezte. A városi közösség jogállását ugyanis alapvetően az határozta meg, hogy milyen kiváltságokat sikerült a földesúrtól kialakítani, kiharcolni (CSAPÓ T. ET AL. 1994).

A mezővárosokkal szemben a nemesi falvakban (pl. a három Bükön) nem lévén nagybirtokos, a községeket vezető bíró hatalma szélesebb társadalmi konszenzuson alapult, hiszen kinevezését

vagy esetleges leváltását a helyi, viszonylag nagy létszámú nemesi réteg végezte. Mivel a nemesi falvak egyrészt átörökítették a törzsi-nemzetségi szállások korábbi térbeli sűrűségét, másrészt a birtokosok kiváltságai miatt földjeik elidegeníthetetlené váltak, a Répce-síkra az egymáshoz közel eső és így szűk határu községek a jellemzőek. Ez a magyarázata annak is, hogy itt a kora középkorban nem alakult ki számottevő egyházi vagy világi nagybirtok. Csepreg, Bő és Sajtoskál (mező)várossá válása csak a későbbi századokban történt (XIV-XVI. század között). A büki nemesek tehát a XIV. századig egy, azután legalább három Bük nevű településen éltek, az őket körülvevő a kiváltságokhoz nem jutó szolgálonépekkel, a XIII. századtól már jogokkal és köteleességekkel pontosan körülírható jobbágyréteggel.

Bük Sopron vármegye életében betöltött szerepe nyilvánvaló, de a falu társadalmi és gazdasági viszonyairól meglehetősen keveset tudunk egészen a XVIII. századig. Az bizonyos, hogy a helyiek egzisztenciájában mindvégig a földművelés és az állattenyésztés játszotta a legfontosabb szerepet, és az is, hogy ezen tevékenységeket már a XIII. századtól jól meghatározható birtoklási formák, művelési keretek közt végezték. Erre az időszakra határozottan elkülönült egymástól a földesúri és jobbágytelek, ezek külsőségei és belsőségei, valamint a közösen használt, azaz földközösségekhez tartozó rétek, legelők és erdők (SZABÓ J. 1977).

A három Bük benépesítésében szinte biztos, hogy a Büki familia és annak esetleg egyre népesebbé váló leszármazottai és/vagy familiárisai vettek részt (Vinczló, Mankó családok), hiszen mindhárom nemesi falu alapneve „Bük”, ami a mohácsi vész után sem változott meg, pedig akkor a helyi birtokos garnitúra nagy része lecserélődött (GYURÁCS F. 2000). Itt kell megjegyezni, hogy a három nemesi falu egészen 1902-ig nem alkotott egy közigazgatási egységet, mindhárom Büköt egy-egy előljáró, ún. hadnagy, továbbá bíró és jegyző irányította a középkorban, és az egyesítésig saját „önkormányzati” intézménnyel, „*Helység Házával*” is rendelkeztek. Az ismert vezetők listája korántsem teljes, de többüknek a neve fennmaradt (I., 2. és 3. táblázat).

1. táblázat: A három Bük hadnagyai 1850-ig

<i>Felső-Bük</i>	<i>Közép-Bük</i>	<i>Alsó-Bük</i>
Nemes Benedek (1817-1828)	Piadits Sándor (1820-1821)	Hetyéssy István (1820-1821 és 1930)
Szedenits István (1828-1835)	Hetyéssy István (1836)	Balog György (1836)
Fejér János (1835-1839)	Simon József (1848-1849)	Talabér Mihály (1848-1849)
Szedenits István (1839-1841)		
Kisfaludy Ferenc (1841-1842)		
Balogh István (1842-1847)		
Cséry János (1847-1850)		

(zárójelben a működési idejük) Forrás: Sági F. 2015

2. táblázat: A három Bük bírái 1849-ig

<i>Felső-Bük</i>	<i>Közép-Bük</i>	<i>Alsó-Bük</i>
Csonka Márton (1709-ben)	Kigyósi Mihály (1709-ben)	Takács Péter (1709-ben)
Németh István (1767-Ben)	Nagy Mihály (1767-ben)	Fekete Ferenc (1767-ben)
Csonka Ferenc (1841-Ben)	Kelemen István (1848-1849)	Kebelei István (1848-1849)
Cser István (1848-1849)		

(zárójelben a működési idejük) Forrás: Sági F. 2015

A birtokhatárban szétszórta elterülő, az új társadalmi, gazdasági környezetben elnyert fekvésű községeket (talán Sándorfalva- és Tivánfalva-Bük is erre a sorsra jutott) felszámolták, esetleg lassan maguktól elsovadtak. Tivánfalva esetében az sem elképzelhetetlen, hogy Alsó-Bükkel összeépülve szűnt meg eredeti neve, hiszen több ízben is Mankó-Bükkel együtt említették a források.

A büki nemesek aktívan részt vettek Sopron vármegye irányításában is, és szerepük – ahogy országosan a köznemeseknek általában – különösen a királyi vármegyerendszer szétesésével, az azt a XIII. század második felétől fel-

3. táblázat: A három Bük jegyzői 1856-ig

<i>Felső- és Közép-Bük</i>			<i>Alsó-Bük</i>
Nagy István (1684-ben)	Major Pál (1758-1772)	Ilő György (1810-1811)	SchöpfTóbiás (1785-1789)
Pesty Ferenc (1697-ben)	Osváld Imre (1773-ban)	Ilő János (1812-1813)	Kovácsics János (1796- 1803 és 1810-1839)
Dugovics János (1702-ben)	Horváth János (1774-1775)	Ilő György (1813-1814)	Matics János (1803-1808)
Csorba János (1714-1717)	Tóth Mihály (1780-1788)	Gróff László (1814-1823)	Luttenberg János (1839-1840)
Dankovics István (1728-ban)	Bernáth Ferenc (1790-1792)	Füzy János (1823-1825)	Szente György (1840-1856)
Lasatics János (1737-1738)	Orbán Mihály (1793-1794)	Beödy Ferenc (1825-1837)	
Csuklin János (1739-ben)	Péntek József (1795-1796)	Kiss Ferenc (1837-1838)	
Solder Mihály (1748-ban)	Berta László (1797-1799)	Molnár József (1838-1843)	
Madarász József (1755-ben)	Nyúl István (1799-1810)	Pinthér Antal (1843-1856)	

(zárójelben a működési idejük) Forrás: Sági F. 2015

Megjegyzés: Felső- és Közép-Bükön legalább 1856-ig az rk. katolikus iskola (fő)tanítói voltak a jegyzők.

váltó nemesi vármegye kialakulásában. A nemesi vármegye ugyanis már nem a király hatalmának helyi megtestesítője, hanem a nemesi örendelkezés, szükség esetén ellenállás szintere lett. A vármegyegyűléseken a nemesek egymás közül választották meg országgyűlési követeiket, amelyek kötött mandátummal, ún. követutasítással rendelkeztek. Az adókitetés és az újoncoszás kizárólagos joga volt a leghatékonyabb politikai fegyverük, amellyel akár az uralkodóval szemben is eredményesen fel tudtak lépni érdekeik védelmében. A három Bük nemesi községek lévén sok tisztviselőt adtak elsősorban Sopron vármegye vezetésének. Közülük a legismertebb Mankóbüki

Horváth Bálint alsóbüki evangélikus nemes, katonatiszt, aki egyaránt volt Sopron (1629-1628) és Vas vármegye (1634) alispánja, de a XVIII. században Felsőbüki Nagy István, az akadémia alapításában részt vett Pál nagybátyja is betöltötte Sopron vármegye alispáni tisztségét.

A vármegyei feladatrendszer bővülésével szükség lett kisebb közigazgatási kerületek kialakítására is, és ez az igény vezetett a járások (*processus*), illetve az azokat tagoló – általában járásonként 2-3 – szakaszokra, a kerületekre vagy más néven szakaszokra (*circulus*) osztották. A járás élén a vármegyei közgyűlés által választott főszolgabíró (*judex nobilium, röviden: judium*), a kerületek élén pedig 1-1 alszolgabíró (*vicejudium*) működött. A főszolgabíró felügyelt az egész járásra, az alispán utasításainak végrehajtója, illetve a lakossági panaszok fogadója volt egy személyben. Az ő hatáskörébe tartozott többek között a katonák kiállítása, a nemesség összeírása, a helységek kötelezettségeinek ellenőrzése, illetve az utak rendszeres karbantartásának megszervezése. Az alszolgabírók ugyanezen feladatokat látták el kerületeikben, a főszolgabíró utasításai szerint. A járásoknak, kerületeknek még nem volt állandó központja, annak a mindenkori fő-, illetve alszolgabíró kúrája, kastélya adott otthont. A három Büköt a XVIII. század végén a Rábán kívüli felső, majd az 1840-es évektől a Répce-melléki járásban találjuk (GYALAY M. 1989). A vármegyéhez hasonlóan a járásokban és a kerületekben is megjelentek a büki tisztségviselők, például az 1840-es években Radó Dániel alsó-büki lakosként volt a Soproni alsó járás egyik alszolgabírója.

1.2. A Répceente és Bük a dualizmus korában

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc szétzúzta a feudális alapokon álló közigazgatást, amelyet a hatalom restaurációját elvégző Habsburg abszolutizmus sem állított vissza. A nemesi vármegyrendszer helyét a törvényhatósági jogú vármegye vette át, amely erre a területi szintre – meg persze a járásokra – nem a nemesi önrendelkezés, hanem a központi akarat helyi érvényesítését jelölte ki feladatként. Ahogy közel másfél évszázaddal azelőtt, III. Károly uralkodása (1711-1740) alatt a vármegyék, az 1860-as években a járási székhelyek is rögzültek.

A kiegyezést követően a vármegyei és a városi igazgatás megreformálására 1870-71-ben került sor. Az 1870. évi XLII. tc. a külön kategóriaként kezelt székesfővároson kívül a magyar városok kettő, egyértelmű jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező csoportját alkotta meg, a vármegyékkel azonos rangú törvényhatósági jogú, valamint a járással megegyező státuszú rendezett tanácsú városokét. Az 1871. évi XVIII. tc. az 1848-ban már megszüntetett egykori oppidumok helyzetét rendezte, és egy részüket rendezett tanácsú várossá emelte fel, a többit pedig a jóval alacsonyabb rangú községi jogállásba sorolta. Az 1876. évi XX. tc. a 48 szabad király város közül 28-tól megvonta a törvényhatóságot és beolvasztotta őket vármegyéjükbe. A szabad királyi városi és az oppidum elnevezéseket ettől kezdve csak hagyománytiszteltből használhatták a helységek, valódi tartalmuk nem maradt ezeknek a címeknek. A községek helyzetét az 1886. évi XXI. tc. rendezte mégpedig úgy, hogy a községeket három nagy csoportra, a kisközségekre, a nagyközségekre és a már említett rendezett tanácsú városokra osztotta.

A Répce-melléki járás központjának 1876-ban az oppidum rangját elvesztett, helyette nagyközségi rangot kapott Csepreget jelölték ki, és a járás is felvette központjának a nevét. A településen elindultak a járási feladatkörhöz tartozó intézményrendszer – hivatal, bíróság, polgári iskola stb. – kiépítése, de a vasút hiánya miatt gazdasági értelemben nem tudott közigazgatási egységének valódi központja lenni. A Sopron – Szombathely – Nagykanizsa vasútvonal (a déli vasút) eredetileg ide tervezett szakaszát a helyi birtokosok ellenállása miatt végül Felső- és Közép-Bük között építették meg. Ennek köszönhetően a három Bük erőteljesebben iparosodott, egy nagy cukorgyár és három kisebb téglagyár létesült a korszakban, és a népességszám dinamikusan növekedett a három egymástól független, 1871-től községi, 1886-tól kisközségi rangú településen. Ez persze nem jelentette azt, hogy közigazgatási ügyekben ne működtek volna együtt egymással, illetve a szomszédos helységekkel. 1872-ben a településvezetők közül a hadnagyi rang megszűnt és egészen a második világháború végéig a bírák és a jegyzők vezették a településeket. Bükön a jegyzői állást 1860-194 között betöltő Koppányi

Lajos nem csak a három Bük, hanem Bó jegyzői feladatait is ellátta, és utóda, az 1894-1915 között működő Nagy István is volt mindhárom Bük jegyzője (SÁGI F. 2015).

A kormányzat, takarékosági megfontolásból, adminisztratív és pénzügyi eszközökkel egyaránt ösztönözte a kisközségek nagyközségekké történő egyesítését. Országos tapasztalat volt ugyanis, hogy a kisközségek a törvény által előírt kötelező feladatokat önállóan nem, hanem csak egymással szövetkezve tudták ellátni. Ez viszont azt eredményezte, hogy a gyakran kaotikus közfeladat ellátási rendszerek működtetése a helyi és a megyei apparátusra egyaránt jelentős többletterheket rótt úgy, hogy eközben a kisközségek zömének a költségvetése is deficités volt. A három Bük esetében is ez volt a helyzet, hiszen a korabeli alispáni jelentések beszámolnak arról, hogy „mindhárom Bük éves költségvetése nagymértékben deficités volt, a kiadási oldal többszöröse a bevételnek” (GALAMBOS A. 2003, p. 613.). Mindez tetézte, hogy a jelentős kiadások nem eredményeztek az adott kor színvonalának megfelelően hatékony feladatellátást, hiszen a három Bük külön képviselőtestületeket tartott fenn, ugyanakkor közösen egy jegyzőt alkalmazott, járási ügyekben Csepreghez tartozott, de például a körorvosának székhelye Bőben volt.

A három Bük közül a takarékosági szempontokat elfogadva a heterogénebb társadalmú és szerényebb anyagi helyzetben lévő Felső- és Közép-Bük támogatta az egyesítést, az alsó-büki gazdák nagy része viszont kifejezetten ellenezte. Ellenállásuk oka az volt, hogy e gazdák zöme virilista lévén kényelmes többséget alkotott az alsó-büki képviselő-testületben, amelyet az egyesítés után nyilván nem lehetett fenntartani. Ráadásul az érdekérvényesítő képességük csökkenését úgy kellett elviselniük, hogy az egyesítés anyagi terheit viszont nagyrészt rájuk hárult. Báró Solymossy Ödön, a kerület szabadelvű párti országgyűlési képviselője tudta csak meggyőzni az alsó-bükieket, és így elhárult az akadály az egyesítés előtt. 1902. március 10-én a Sopron vármegyei közgyűlés az egyesülő nagyközségnek a Bük nevet adta. 1902. június 27-én Széll Kálmán miniszterelnök mint belügyminiszter leiratot intézett a vármegyéhez, melyben elrendelte a három Bük egyesítését, ami egyúttal a folyamat végső

aktusának, az egyesítés tényleges dátumának tekinthető (GALAMBOS A. 2003, p. 614.).

Az egyesült Bük nagyközségben a virilizmus elve alapján ugyan már nem a nemesek, de továbbra is a vagyonosabb réteg, egy szűkebb kör irányította a közügyeket, amit azt a monarchia szétesése után néhány évvel készített adatok is mutatnak (4. táblázat).

4. táblázat: Bük viriliseinek névjegyzéke 1920-ban

	Adófizető neve	Állami adója összege (Korona)	Vallása
1.	Büki Cukorgyár	3551,98	--
2.	Markovits Katalin	821,28	rk.
3.	Rozsos Ferenc	796,56	rk.
4.	Mayersberg Dávid	712,79	izr.
5.	Hetyésy Lajos	339,97	ev.
6.	Mogyoróssy Samu	289,51	ev.
7.	Nagy István	262,56	ev.
8.	Feigelstock Benő	261,36	izr.
9.	Szedenits István	258,83	ev.
10.	Galavits József	227,95	rk.
11.	Balogh Géza	227,19	ev.
12.	Balogh József	173,11	ev.
13.	Mesterházy István	159,18	ev.
14.	Balogh Lajos	151,74	ev.
15.	Mesterházy Lajos	139,65	ev.
16.	Lovranits György	139,46	rk.
17.	Csik Kálmán	127,46	ev.
18.	Szabó Kálmán	124,29	ev.
19.	Horváth Samu	122,43	rk.
20.	Mesterházy József	111,18	ev.

Forrás: SZABÓ J. 1985, p. 50.

A virilista névjegyzék híven tükrözi a gazdasági és társadalmi struktúraváltást, hiszen a 20 fős képviselőtestületben lényegében csak a legnagyobb munkáltató (a cukorgyár) és gazda-

sági holdudvara képviseltette magát. Az alsóbüki evangélikus nagygazdák abszolút többségben voltak, holott ekkor a falunak csak 1/3-a volt ágostai hitvallású. Új arcok és foglalkozások is feltűnnek itt, például a malomtulajdonos Lovranits, a gabonakereskedő Mayersberg vagy a már ismert téglagyáros és bolttulajdonos Feiglstock. Ezzel szemben olyan nemesi családok tűntek el, mint az Eneseiek, Baranyaiak, Radók, Berzsényiek, akik gyaníthatóan katonatiszti vagy hivatalnoki pálya felé törekedve valamely városba költözve elhagyták Büköt.

1.3. Bük közigazgatási keretei a két világháború között

A trianoni békediktátum a környékbeli járási központokkal – Kőszeggel, Sopronnal, Szombathellyel – ellentétben Csepreg járását nem csonkította meg, sőt két fő ok miatt a székhely közigazgatási egységen belüli pozíciója megerősödött. Az egyik, hogy Lövvő, Nemeskér, Sopronhorpács és Völcsej községeket 1925-ben a Soproni, Pusztacsaládót 1927-ben pedig a Kapuvári járáshoz csatolták (*GYALAY M. 1989, p. 642.*). Az 1917-ben leégett büki cukorgyár miatt a település demográfiai és gazdasági lejtmenetbe került, és – pontosan nem tudjuk, mikor, de – megfosztották nagyközségi rangjától is.

1931-ben elkészült a községháza, amely ma is ebben a funkciójában, önkormányzati hivatalként üzemel. A községet irányító bírák és jegyzők már ott viselték a hivatalt (**5. táblázat**).

5. táblázat: Bük bíráinak és jegyzőinek névsora a két világháború között

Községi bíró	Időtartam	Községi jegyző	Időtartam
Lovranits György	1916. 09. 26- 1919. 04. 07.	Halász Jenő	1915-1928
Kajdy József a községi néptanács elnöke	1919. 04. 07-08. hó	Gáspár P(ál) József	1928-1950
Lovranits György	1919. 08-1930		
Major János	1930-1933		
Horváth Samu	1933-1936		
Szedenis István	1936-1945		

Forrás: *SÁGI F. 2015*

1.4. Bük közigazgatása a szocializmus időszakában

A II. világháborúban elszenvedett vereség és a kiépülő új, szovjetek által irányított berendezkedés néhány év alatt eltüntette a magyar polgári közigazgatást. Az 1949-es sztálini típusú alkotmány elfogadását követően került sor a helyi-területi közigazgatás átfogó reformjára. Az 1949. évi XX. törvény szerint az államhatalom helyi szervei a megyei tanács, a járási tanács, a városi tanács, a községi tanács, a városi kerületi tanács. Az Alkotmány azon rendelkezését, miszerint a helyi tanácsok az államhatalom helyi szervei, a tanácsokról szóló 1950 évi I. törvény (az ún. I. tanácsi törvény) értelmezte. A jogszabály felszámolta a községek, városok és megyék önkormányzatiságát, és a legjelentősebb újítása az volt, hogy az addig a vármegye igazgatási egységeként működő járásban képviseleti alapon szervezett állami szervet, járási tanácsot hozott létre.

Térségünkben a legnagyobb változást azonban nem ezek jelentették, hanem az, hogy ez a bizonyos 1949/1950-es közigazgatási átszervezés megszüntette egész Sopron vármegyét és a Csepregi járást. Falvainak egy részét meghagyták a győrirel összevont Sopron megyében. A horvát és német településeket a Kőszeg központú Írottkői, Csepreget és Büköt a Szombathelyi, a többi falut pedig a Sárvári járáshoz csatolták.

Az 1950-es évek végétől kezdték a területi tervezést a népgazdasági tervezés részének tekinteni, így megindul a településhierarchia alsóbb szintjein is a racionalizálás, ami az igazgatási funkció körzetesítésében, a közös tanácsok számának növelésében is megnyilvánult. Érdekeség, hogy a szomszédos Csepreggel ellentétben Büknek a szocializmus évtizedei alatt egyszer sem volt csatolt települése, tanácsa mindig önálló hivatal volt, önálló tanácselnökkel és végrehajtó bizottsági (VB) titkárral (**6. táblázat**).

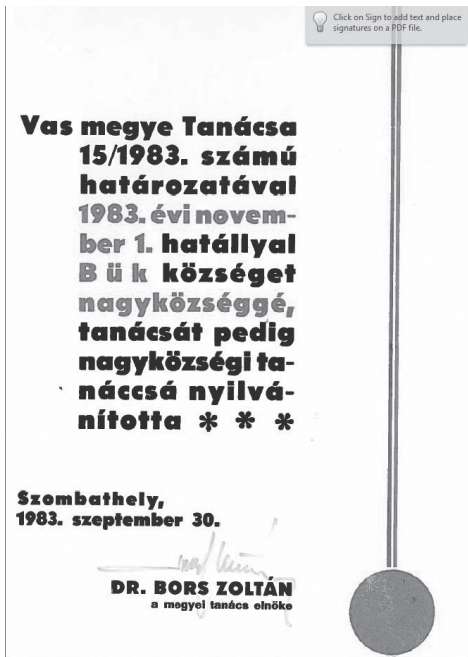
Bük az 1962-ben megnyitott gyógyfürdőjének településfejlesztési hatásai csak később és folyamatosan erősödve jelentkeztek, így az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió (OTK) még Csepreget tekintette a Középrepcementé térszervező centrumának. Bük 1983. november 1-i hatállyal kapta meg a nagyközségi rangot (**1. kép**).

6. táblázat: Bük tanácselnökei és VB titkárai

Községi bíró	Időtartam	Községi jegyző	Időtartam
Bedy János	1945-1948	Gáspár Pál József	1945-1950
Takács István	1948-1950		
Tanácselnök	Időtartam	VB titkár	Időtartam
Somogyi István	1950-1952	Gáspár Pál József	1950-1951
Szűcs István mb.	1953	Kálmán István	1951
Csuka Kálmán	1953	Szabó Magdolna	1951-1953
Vajkovics Sándor	1953-1958	Kálmán László	1953-1955
Tóth Gyula	1959-1963	Horváth Béla	1955-1990
Udvardy László	1963-1964		
Teklits István	1964-1990		

Forrás: HORVÁTH S.-KRÁNITZ J.-PÉTER L.-NÉ 1988 p. 136.

1. kép: Bük nagyközségé nyilvánítását tanúsító megyei tanácsi oklevél

Forrás: BÜKI KÖZÖS ÖNKORMÁNYZATI HIVATAL

A járási rendszer 1983. december 31-i megszüntetése után Bük nagyközség Szombathely városkörnyéki igazgatásába került, amely for-

máció a rendszerváltással elhalt. 1990-re hazánk településhálózata közigazgatási értelemben atomizálódott.

2. A büki önkormányzás a rendszerváltás óta

Az 1989-es kelet-európai rendszerváltás együtt járt azzal, hogy a Szovjetunió meggyengülésével az addig a katonai és gazdasági érdekszférájához tartozó keleti blokk országainak politikai irányultságát immár az ún. euroatlanti orientáció jelentette, amely katonai szempontból a NATO, gazdasági vonalon pedig az EK tagságot jelölte ki elérendő célként.

A követendő két fő társadalmi-gazdasági paradigmához, a demokratikus jogállamhoz és a piacgazdasághoz illeszkedő helyhatósági rendszer kialakításának kiemelt célja volt, hogy a települések alá-fölrendeltségét megszüntessék. A települések fejlődésének általános feltételrendszerét az 1990-ben elfogadott önkormányzati törvény (1990. évi LXV. tv.) adta meg. Elismerte, hogy minden településnek joga van arra, hogy önmagát igazgassa, tehát önkormányzatot alakítson. Ez a nagy lehetőség egyúttal nagy felelősséget is rótt a helyhatóságokra: ők lettek saját sikereik kovácsai és/vagy kudarcaik elviselői. Az önkormányzati rendszer atomizálódott, és a kapott szabadságot sokan úgy értelmezték, hogy a lehető legtöbb feladatot közigazgatási határaikon belül kívánták ellátni, és a sok rossz múltbéli tapasztalat miatt lehetőleg minimálisra csökkentették az egymás közötti együttműködési formákat és alkalmakat.

Az önkormányzati feladatok finanszírozásában vállalt állami szerep csökkenésével és a közszolgáltatások optimális ellátásához szükséges népességszám biztosításának érdekében a települések integrációs hajlandósága az 1990-es évek közepétől ismét megnőtt, és így volt ez a Répce mentén is. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elnökének 9006/1994 (S.K.3) számú közleménye, amely hazánkban bevezette a kistérségnek, mint a statisztikai folyamatok mérésének területi egységét, 138 ilyen körzetet alakított ki, de közte még nem szerepelt a Répcementi társulás. Erre 1997. augusztus 1-jével került sor, amikor itt is kialakították a NUTS 4-es (ma LAU 2-es) szintet, amelynek a városi rangját 1995-ban visszkapott Csepreg lett a központja. Az 1990. szeptember 20-i önkormányzati választásokat követően október 11-én megalakult képviselő-testület (7. táblá-

zat) jól megfontolt települési anyagi érdekek miatt¹ nem támogatta a várossá válást, de a városias fejlődést igen.

7. táblázat: Bük rendszerváltás utáni első önkormányzati képviselő-testülete

Polgármester	Dr. Szele Ferenc	
Alpolgármester	Id. Szidoly László	
Képviselők	Bodorkós László	Major Gyula
	Id. Gyurácz József	Németh Jenő
	Dr. Jánossy János (elhunyt 1992-ben, helyette Boda Zoltán 1993. február 8-tól)	Pereznyák Zoltán
	Horváth Lajos	Pócza Csaba

Forrás: WWW.VALASZTAS.HU

A jelentős helyi – először csak szinte kizárólag az idegenforgalomból, majd az iparüzésből – adóbevételeknek köszönhetően a kisvárosokra jellemző intézményhálózat tudatos kiépítése, illetve modernizálása valósult meg. Az óvoda teljes felújítása (1993) után a vendéglátóipari szakképzés elindítása (1995) az oktatást, a rendőrőrs letelepítése (1993) a hatósági munkát, a művelődési központ kibővítése (1998) a kulturális kisugárzást erősítette, míg a labdarúgó pálya korszerűsítése és a sportcsarnok építése (1995) pedig a Nemzet Sportvárosa cím elnyerését (1996) eredményezte. *Bük – némileg paradox módon – tehát éppen a nagyközségi jogállásból származó anyagi előnyöket tudta egy urbanus intézményhálózat kiépítésére, illetve bővítésére fordítani.*

A felsorolt fejlesztések jelentősen megerősítették Bük térségi pozícióit, így amikor a 2004. évi CVII. törvény a közös feladatok ellátására már jogi személyiségű *többcélú kistérségi társulások* megalakítását mondta ki, Bük a 16 település részvételével létrejött Felső-Répcementi Többcélú Kistérségi Társulás Csepreggel azonos rangú társközpontja lett. Az társulási tanács elnöki teendőit kétéves váltásban Bük, illetve Csepreg polgármestere látta el.

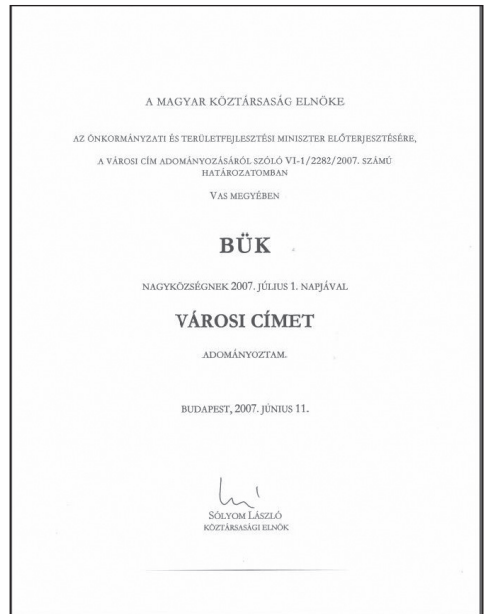
A Felső-Répcementi Többcélú Kistérségi Társulás közösen ellátott feladatai a következők voltak:

- orvosi ügyelet,
- családsegítő- és gyermekjóléti szolgálat,

- védőnői szolgálat,
- mozgó könyvtár,
- belső ellenőr.

Miután az idegenforgalmi adó állami kiegészítése a városi rangú települések szálláshelyein is lehetővé vált, Bük várossá válása előtt is elhárult a legnagyobb, gyakorlatilag egyetlen akadály. Ettől kezdve a folyamat felgyorsult: a képviselő-testület 2006 végén benyújtotta a várossá nyilvánítási pályázatot, és Bajnai Gordon önkormányzati és területfejlesztési miniszter előterjesztése nyomán Sólyom László köztársasági elnök 2007. július 1-i hatállyal Büköt várossá nyilvánította (**2. kép**).

2. kép: Bük várossá nyilvánítását tanúsító köztársasági elnöki oklevél

Forrás: *BÜKI KÖZÖS ÖNKORMÁNYZATI HIVATAL*

A *Járási rendszer* 2013. január 1-i indulásával a Csepregi kistérség, illetve a Felső-Répcementi Többcélú Kistérségi Társulás nem vált önálló járássá, településeit a Kőzségi és a Sárvári járás között osztották fel, nem teljesen az 1983. december 31-i állapot helyreállításával.² *Vas megyében a 9 kistérség helyett 7 járás alakult.*

A társulás települései azonban úgy döntöttek, hogy tovább folytatják együttműködésüket és Répcementi Önkormányzati Társulás néven önkéntes önkormányzati társulást alapítottak, amely 2013. január 1-től a régi társulás területi illetékességével ugyanazt a feladatrendszert látja el. A társulás elnöke a büki (dr. Németh Sándor), az alelnöke pedig a csepregi polgármester (2014-ig Király Árpád, azóta Vlasich Krisztián) lett, a törvény erejénél fogva megszűnt társulási munkaszervezet feladatait a továbbiakban a Büki Közös Önkormányzati Hivatal végzi. *az immár Bük központivá vált Répcementi Önkormányzati Társulás (a továbbiakban RÖT) az egyetlen olyan önkormányzati társulás Vas megyében, amelynek nem járási székhely a központja. Ez mutatja, hogy a térségi feladatok ellátásában a fürdővárosnak továbbra is hangsúlyos szerepe van, hiszen minden tekintetben a nagyobb városok nem fejtenek ki egyértelmű vonzást a Répce-vidékre. Ebből a megfontolásból a képviselő-testület határozatban kérelmezte a Vas Megyei Kormányhivataltól a Kormányzatnál történő közbenjárást annak érdekében, hogy vizsgálják felül korábbi álláspontjukat, és támogassák egy Bük központú járás kialakítását nagyjából a Csepregi kistérség területi illetékességével. Az indoklás és indokoltság leg-erősebb eleme az, hogy a többcélú kistérségi társulási rendszert felváltó járási beosztás az előbbivel ellentétben nem kötelező önkormányzati, hanem államigazgatási feladatokat lát el. Ebből fakadóan a korábban a többcélú társulások által vállalt feladatok ellátásában főleg az aprófalvas térségekben zavarok fognak mutatkozni. A javaslatlatterület szakmai munkaanyag formájában is napvilágot látott, éppen e folyóirat hasábjain (Kocsis Zs. – Németh S. 2013B).*

A javaslat sajnos nem kapott támogatást, nem jött létre büki járás. Emiatt a környékbeli települések feladatellátásában a prognózisunknak megfelelően tényleg problémák merültek fel. Sem a központi orvosi ügyeletet, sem pedig a védőnői ellátást nem vette át a járás, azok jelenleg is járáshatárokon átnyúlva Bük központtal működnek.

Különösen érdekes a családsegítő és gyermekjóléti szolgálat ügye, amely a járási rendszer Vas megye északi részén történő működésének egy különleges megnyilvánulása, a korábbi koncepciónkban foglalt prognózisoknak az iga-

zolója. A jogszabályi környezet változása miatt 2016. január 1-jétől ezt a szolgáltatást csak úgy lehet megszervezni, hogy a közös önkormányzati hivatalhoz tartozó települések ugyanott veszik igénybe ezt a szolgáltatást. Mivel a közös önkormányzati hivatalokhoz tartozó települések nem lehetnek más járásban, a családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatást csak akkor lehet más járásban igénybe venni, ha a közös hivatalhoz tartozó valamennyi település ott látja el a feladatát. A korábbi Csepregi kistérségbeli Bő körjegyzőségéhez tartozó hét község – Bő, Chernelházadamonya, Gór, Mesterháza, Répceszentgyörgy, Sajtoskál és Tompaladony – részére Bük látta el ezt a feladatot. Ők egységesen a Sárvári járásba kerültek át, és a körjegyzőség azzal a Hegyfaluvall, Pósfával és Szelestével egészülve alakult át közös önkormányzati hivatallá, amely községek a családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatását Sárvár oldotta meg. A további hét települést Sárvár viszont a jelenlegi alkalmazotti létszáma mellett már nem tudja fogadni, így azok a Bük vezette Répcementi Önkormányzati Társulás családsegítő és gyermekjóléti szolgálatába kérték felvételüket. Ugyanez a helyzet a Szombathelyi járáshoz tartozó, annak északi részén fekvő Acsád, Nemesböd, Meszlen és Vát községekkel is, akik szintén Bükhöz csatlakoznának.

Ez az eset világosan mutatja azt, hogy a három – Kőszegi, Sárvári és Szombathelyi – járás határterületén már nem érvényesül annyira a központ vonzó hatása, hogy teljes körűen vagy zavartalanul ellássa perifériáját. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy itt, a „senki földjén” egy új központot kell kialakítani.

Összegzés

A települési önkormányzás büki példán történő bemutatása alapján látható, hogy az agrárfaluból miként lett fürdőváros, és az együttműködési készségének és képességének köszönhetően miként vált egy periferiális helyzetű faluból a Közép-Répcementi legfontosabb térszervező centrumává, ezzel párhuzamosan pedig települési önkormányzati munkája, térségi hatású hivatali tevékenységé. A XX. század utolsó harmadától folyamatosan lépked előre a településhierarchiában: az Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció alsófokú központtá nyilvánította

(1971), majd nagyközséggé (1983), kistérségi (társ)központtá (2004) és várossá (2007) vált.

Úgy véljük, hogy Bük gazdasági erejét, viszonylag kedvező demográfiai viszonyait és további lehetőségei alapján a folyamat tovább tarthat, és Bük számára indokolt, mintegy 15 km-es körzetének pedig egyenesen szükséges lenne, hogy járási székhely legyen. Önkormányzatának hatása ugyanis már régen nem csak települési szintű, hanem térszervező erejű.

NÉMETH SÁNDOR

Irodalom

Könyv, folyóirat

BELUSZKY P. (2003): Magyarország település-földrajza (Általános rész). Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 568 p.

CSAPÓ T. ET AL. (1994): Csepreg várossá nyilvánításának terület- és településfejlesztési alapjai. MTA RKK – Észak-dunántúli Osztály, Vas megyei Kutatócsoport, Szombathely, 113 p.

CSIZMADIA A. – KOVÁCS K. – ASZTALOS L. (1998): Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 560 p.

GALAMBOS A. (2003): A három Bük egyesülése. In: *Vasi Szemle* LVII. évf./5. sz. pp. 610-616.

GYALAY M. (1989): Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. MTA, Budapest, 905 p.

GYURÁCZ F. (2000): Bük. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 199 p.

HORVÁTH S.-KRÁNYI J.-PÉTER L.-NÉ (1988): Vas megye közigazgatási beosztása 1945-1950-1987. Vas Megyei Tanács, Szombathely, 367 p.

KOCSIS ZS. – NÉMETH S. (2010): Két kistérségi társközpont, Bük és Csepreg térszervező szerepe I. - időbeli (történeti) vizsgálat. In: *Comitatus* XX. évf./4. sz. pp. 19-43.;

KOCSIS ZS. – NÉMETH S. (2013A): Két kistérségi társközpont, Bük és Csepreg térszervező szerepe II. - térbeli (földrajzi) vizsgálat. In: *Comitatus* XXIII. évf./nyári szám pp. 44-73.;

KOCSIS ZS. – NÉMETH S. (2013B): Egy lépésre a büki járástól? - Javaslattevő munkaanyag egy Bük központú járás kialakításához. In: *Comitatus* XXIII. évf./őszi szám pp. 49-53.;

SÁGI F. (2015): Bük vezetői. Kézirat, Bük, 10 p.

SZABÓ J. (1985): Bük község másfél évszázada. I. kötet. Kézirat, Büki Nagyközségi Könyvtár, 326 p.

SZABÓ J. (1977): Az ókori és középkori településszerkezet alakulása Bükön és a Répce vidékén. Kézirat, Bük Városi Könyvtár, 260 p.

Internetes forrás

WWW.VALASZTAS.HU

Jegyzetek

1. Az 1990-es években a települési önkormányzatok által beszedett idegenforgalmi adó (IFA) állami kiegészítését csak a községi/nagyközségi önkormányzatok kaphatták meg, tehát Bük az esetleges várossá válásával a legnagyobb helyi adóbevételéhez kapcsolódó többlettámogatástól fosztotta volna meg magát. A 2000-es években ez a fajta megkülönböztetés megszűnt, így elhárult a legnagyobb akadály Bük várossá válása előtt.

2. Bük, Csepreg, Iklanberény, Lócs, Tormásliget és Tömörd a Kőszegi járáshoz került. Közülük Iklanberény és Lócs 1983. december 31-ig a Sárvári járáshoz tartozott. A Csepregi kistérség további tíz települése – Bő, Chernelházadamonya, Gór, Mesterháza, Nagygeresd, Nemesládony, Répceszentgyörgy, Sajtoskál, Simaság és Tompaládony – a Sárvári járáshoz „tért vissza”.

Vizsgáltassa meg
a vizeletét (1965)